

Ieva Kalniņa

CEĻŠ UZ LATGALIEŠU LITERATŪRU 20. GADSIMTA 90. GADOS

Rakstā tiek skatītas latviešu un latgaliešu literatūras procesa kopīgās un atšķirīgās parādības 20. gs. 80. gadu otrajā pusē un 90. gados, pievēršot īpašu uzmanību, kā šie procesi redzami un atspoguļoti žurnālā „Karogs”. Tā kā rakstā skatīta literārā procesa attīstība, ir izmantota kultūrvēsturiskā metode. Raksta mērķis ir noskaidrot, kādi elementi veido ceļu uz latgaliešu literatūras nostiprināšanos Latvijas kultūrtelpā un kāda ir žurnāla „Karogs” nozīme šajā procesā. Latgaliešu literatūras nostiprināšanās Latgales kultūrtelpā ir viena no būtiskākajām latviešu literatūras parādībām atmodas laikā.

Atslēgas vārdi: latgaliešu literatūra, atmoda, žurnāls „Karogs”, Andris Vējāns.

THE WAY TO LATGALIAN LITERATURE DURING THE 90s OF THE 20TH CENTURY

During the 90s of the 20th century revival of Latgalian literature took place in the Republic of Latvia. It was a gradual process; in 2001 in “History of Latvian Literature” created by the Institute of Literature, Folklore and Art of the University of Latvia (ILFA) Ieva E. Kalniņa wrote about poetry of the 90s where she admitted that “it is already quite customary that poetry can be read in Latgalian written language”.

Recent studies of Latvian literature in the 90s of the 20th century show that authors have different attitude towards Latgalian literature: Guntis Berelis has not included the revival of Latgalian literature in his list of the new phenomena of Latvian literature in his book “History of Latvian Literature”; among the ILFA researchers only Ieva E. Kalniņa mentions Oskars Seiksts, Anna Rancāne, Andris Vējāns, Osvalds Kravalis along with Vends and Livs among other phenomena of the 90s poetry; meanwhile in the review of prose and drama Latgalian literature is not mentioned at all. In 2007 Māris Salējs in his essay “Reflection on Latvian Literature 2000–2006” included Latgalian poets in the description of Latvian poetry, thus Valentīns Lukaševics and Juoņs Rjučāns together with Kārlis Vērdiņš and Marts Pujāts make up a characteristic trend. In the description of other genres Latgalian literature is not mentioned in this publication either.

In this article the similarities and differences of Latvian and Latgalian literary revival process of the late 80s and the 90s of the 20th century are examined with
<http://dx.doi.org/10.17770/latg2017.10.2767>

special attention to the literary monthly magazine „Karogs” (Flag). The article deals with the development of literary process, cultural and historical methods are used to reach the aim of this paper – to find out what elements constitute the way to the establishment of Latgalian literature in Latvian cultural space and the importance of literary magazine „Karogs” in this process.

There are several common trends of Latvian and Latgalian literary renewal in the 80s and 90s of the 20th century literary process: 1) return of repressed Latvian and Latgalian writers and their work to Latvian culture (such as Marta Skuja); 2) broad entry of exile literature into circulation for Latvian readership (Jānis Klīdzējs Marija Andžāne, etc.); 3) reprinted works, written during the 20s and 30s and unpublished in the Soviet time (Aleksandrs Adamāns); 4) in both traditions a number of exile periodicals begin to come out and some Latvian time periodicals are restored („Acta Latgalica”); 5) return of exile archives to Latvia („Latgaļu sāta”).

Postmodern tendencies are observed not only in works of Aivars Ozoliņš, Jānis Vēvers or Gundega Repše, but also in creative work of O. Seiksts.

Latgalian language and literature in Latvian cultural space has a special situation: there are important tasks to complete – to create a new alphabet, restore confidence in Latgalian literature in both traditions, the young and middle generation have to start writing in Latgalian tradition.

Monthly magazine “Karogs” vividly reveals the new trends in Latgalian literature of the turn of the 80s and 90s, an important role is played by editor Andris Vējāns. It was „Karogs” which published one of the most influential texts of national awakening in Latgalian tradition – poem by O. Kravalis „Brōļ, pīmiņ!” (Brother, remember!). This publication is undeniably regarded as programmatic in Latvian and Latgalian literary traditions, declaring the return of Latgalian tradition and accepting the existence of both literatures.

Among important publications in 1988 in the magazine about remembrance of Latgale cultural week, there was an article by Antons Stankēvičs „Atkusnī uzplaucis zieds” (A thaw flower) and Juris Pabērzs’ article „Skan joprojām” (It still sounds) where the role of the minister of culture Voldemārs Kalpiņš was emphasized. Poetry section published a poem of Antons Kūkojs „Atceroties Latgales kultūras nedēļu pirms 30 gadiem” (Remembering Latgale cultural week 30 years ago).

The 1989 concept of magazine „Karogs” is obvious in publications of Latvian and Latgalian texts as a desire to respect the two literary traditions and present them to readers throughout Latvia.

In 1990 and 2000 when the editor is Māra Zālīte, works of Roberts Mūks, A. Rancāne, J. Klīdzējs are published, some of them are in Latgalian, but mainly publications are in the Latvian literary language.

There are two important articles in „Karogs”. Issue No.4, 1994 published Janīna Kursīte’s article „Latgaliešu literatūra – kas tu esi?” (Latgalian literature – who are

you?), where the importance of dialects was emphasized and their ability to enrich the Latvian language, also this article pointed out the importance of periphery for the development of centre. Regarding recent Latgalian literature J. Kursīte's assessment is blunt: "If one looks more carefully at what is published in the Latgalian literary language, one cannot overlook that artistically much of it is "rubbish"."

In 1997 was published Ilga Muižniece's¹ elegant review „Rūgtais pieradums – (ne dzīvot)” (Bitter habit – (not to live)) about O. Seiksts' and V. Lukaševics' novel „Valerjāna dzeive i redzīni” (Valerjan's life and opinions).

The 90s mark two cultural traditions of Latgalian literature:

1) to some extent in the Latvian tradition Latgalian literature is viewed as an ethnographic tradition, which shows the possibilities of the Latvian language, diversity of traditions, complements Latvian literature with Latgalian vitality and charm, marks its catholic orientation, shows the natural beauty of Latgale;

2) Latgalian literature is considered an independent literature, writing in Latgalian is authors' way of self-expression, it does not try to add anything to Latvian literary tradition, and it is based in Latgale and together with the Latvian literary tradition forms Latvian literature.

Revival of Latgalian literature is one of the brightest features of culturally restored independent Latvia.

Keywords: Latgalian literature, revival, literary magazine „Karogs”, Andris Vējāns.

20. gadsimta 90. gados Latvijas Republikā notika abu latviešu literatūras tradīciju – latviešu literārās tradīcijas un latgaliešu literatūras tradīcijas atjaunotne.² Rakstā tiks skatītas latviešu un latgaliešu atmodas literatūras procesa kopīgās un atšķirīgās parādības 20. gs. 80. gadu otrajā pusē un 90. gados, īpašu vērību pievēršot tā laika mēnešrakstam „Karogs”. Tā kā rakstā skatīta literārā procesa attīstība, izmantota kultūrvēsturiskā metode, un raksta mērķis ir noskaidrot, kādi elementi veido ceļu uz latgaliešu literatūras nostiprināšanos Latvijas kultūrtelpā un kāda ir

¹ Ilga Muižniece, dz. Šuplinska. [Red. piebilde].

² Raksts tapis Valsts pētījumu programma „Letonika” ietvaros. Rakstot jauno „Latviešu literatūras vēsturi”, kas domāta ārzemju lasītājiem, latviešu un latgaliešu literatūras procesu laika posmā no 1990. gada līdz 2017. gadam iecerēts raksturot konspektīvi 20 lappusēs. Šādā aspektā arī ir virzīts raksts.

Centrālie literatūras vēstures rakstīšanas jautājumi ir: 1) kurus faktus, autorus, darbus, interpretācijas izvēlēties; 2) kā salīdzināt abas tradīcijas; 3) vai un, ja jā, kā parādīt pārnovada skatu uz latgaliešu literatūru. Jaunākās literatūras posma pētīšanas sarežģītību nosaka tā atrašanās nepārtrauktā dinamikā; laika distances trūkums, kas nepieciešama nosacīti objektīvākam skatījumam; iepriekšējo pētījumu daudzveidības trūkums, savukārt attiecībā uz latgaliešu literatūru, jāpiemin, ka autore pārstāv pārnovada literāro tradīciju un latviešu literārās valodas tradīciju.

žurnāls „Karogs” nozīme šajā procesā.

Latgaliešu literatūra 20. gs. 90. gadu un arī 21. gs. latviešu jaunākajos pētījumos par latviešu literatūras procesu skatīta dažādi. 2001. gadā Latvijas Universitātes Literatūras, folkloras un mākslas institūta (turpmāk – LFMI) veidotajā „Latviešu literatūras vēsturē”, rakstot par dzeju 90. gados, Ieva (Edgara meita) Kalniņa atzīst: *jau diezgan ierasti, ka dzeju var lasīt latgaliešu rakstu valodā* (Kalniņa 2001: 328), un starp ventiņu un lībiešu rakstniekiem viņa nosauc Oskaru Seikstu, Annu Rancāni, Andri Vējānu, Osvaldu Kravali; savukārt citu autoru apskatos par prozu un drāmu latgaliešu literatūra nav pieminēta.

Guntis Berelis savā „Latviešu literatūras vēsturē” latgaliešu literatūras atmodu neiekļauj jauno Trešās atmodas latviešu literatūras parādību uzskaitījumā. 2007. gadā publicētajā apcerējumā „Versija par...Latviešu literatūra 2000–2006” Māris Salējs dzejas raksturojumā iekļauj latgaliešu dzejniekus citu latviešu autoru vidū, tā Valentīns Lukaševics un Juoņs Ryučāns kopā ar Kārli Vērdiņu, Martu Pujātu veido raksturīgu tendenci – stāstus dzejā u. c. Citu žanru raksturojumā latgaliešu literatūra nav pieminēta arī šajā izdevumā.

20. gs. 80. gadu beigās–90. gados noris vairāki paralēli procesi abu rakstu tradīcijas literatūrā.

Pirmkārt, tā ir represēto latviešu rakstnieku atgriešanās ar saviem darbiem latviešu kultūrā. Blakus Leonīdam Breikšam vai Viktoram Eglītim latgaliešu literatūrā var minēt Martu Skuju, par kuru literatūrzinātnieks Vitolds Valeinis raksta apcerējumu laikrakstā „Mōras Zeme” 1990. gada 15. oktobrī un kuras dzejoļu krājums „Naziņa” (1944), kurš veltīts viņas izvestajam vīram Viktoram Munduram (pseud. Viktoram Skujam), atkārtoti izdots 1991. gadā. Marta Skuja bija nacionālā partizāne, kura 1946. gadā tika nošauta kā padomju varas ienaidniece.

Otrkārt, trimdas literatūras plašā ienākšana Latvijas lasītāju apritē, piemēram, Antona Rupaiņa dzejoļu krājumu „Dzimtenes skoti” (1992), Ilgas Muižnieces (Šuplīnskas) sakārtoto Marijas Andžānes dzejas izlasi „Dimensiju kvadrātsaknes” (1999) vai Alberta Spoģa krājumu „Boltos dūmas” (2000), kā arī Jāņa Klīdzēja darbu publicējumus, pēc kura romāna „Cilvēka bērns” motīviem tapis viens no spilgtākajiem Latgales kultūras atgriešanās darbiem Latvijā Jāņa Streiča filma „Cilvēka bērns” (1991). Ilzes Šķipsnas, Gunāra Janovska, M. Andžānes, Dzintara Soduma, Veronikas Strēlertes, Andreja Eglīša, Mārtiņa Zīverta, A. Rupaiņa u. c. darbi ir ienākuši uz ilgu laiku lasītāju apziņā, bet abu literāro tradīciju pārstāvju sasaistīšanā izcilākā vieta ir J. Klīdzējam.

Treškārt, abām tradīcijām raksturīgi padomju laikā npublicētu, 20. gs. 20.–30. gados tapušu darbu pārpublicējumi, kuri abās literatūrās atgriezās ar pirmajām ‘glasnostj’ vēsmām, te varam minēt jau 1987. gadā izdoto Aleksandra Adamāna izlasi „Sapņi un zemes balss. Dzejoļi un tēlojumi”.

Ceturtkārt, abās tradīcijās sāk iznākt trimdas izdevumi vai atjaunoti Latvijas

laika periodiskie izdevumi, tā Latvijā sāk iznākt trimdā aizsāktais „Acta Latgalica” (kopā iznākuši 13 sējumi) un 1943. gadā aizsāktais rakstu krājums „Olūts”, kurš ir viens no sekmīgākajiem atmodas laika izdevumiem, sācis iznākt 1992. gadā un spējis pastāvēt līdz pat mūsdienām, neviens cits literārās preses izdevums latviešu valodā tik ilgi nav izturējis, kā arī „Tāvu zemes kalendars”, kurš Latvijā sāk iznākt 1991. gadā un kurā ir literatūras sadaļa.

Piektkārt, trimdas arhīvu atgriešanās Latvijā. Kopš 1985. gada (pēc izdevēja Vladislava Loča (1912–1984) nāves) Alberts Spoģis kārtoja Andriņa Jūrdža fonda un Latgaļu³ izdevniecības darbību, vadot latgaļu literatūras un kultūras materiālu krātuvī „Latgaļu sāta” un pēc Latvijas Republikas valstiskās neatkarības atgūšanas, pārvedot kopā ar dēlu „Latgaļu sātas” grāmatas uz Latgales bibliotēkām un skolām. Savukārt V. Loča brāļa dēls Pēteris Locs (*Pīters Luocs*) gādāja par V. Loča pārapbedīšanu Latvijā un *Latgaļu rakstnīceibys* muzeja iekārtošanu.

Atšķirībā no latviešu literārās tradīcijas, kurai bija jāmainās no padomju kanona uz postsociālisma literatūru, latgaliešu literatūra bija jāatjauno pēc ilga pārtraukuma, turklāt jāveido pārliecība par latgaliešu literatūras nepieciešamību abu tradīciju sekotājiem.

Latviešu kultūras darbiniekiem bija jārada jaunās neatkarīgās valsts ābece, tomēr nevienu brīdi latviešu literārās valodas tradīcijā nerādās jautājums, ka nav mācību līdzekļu, pēc kā mācīt skolā, savukārt latgaliešu rakstu valodas tradīcijā situācija bija smagāka – valodniekiem, literātiem nācās rakstīt skolai domātas grāmatas no jauna – tukšā vietā. Lidija Leikuma, Juris Cybuļs veidoja izdevumu „Latgalīšu ābece. Lementars.” (1992) un L. Leikuma arī mācību līdzekli kultūrvēstures pasniedzējiem „Groumota školuojujīm” (1993), savukārt, Janīna Kursīte un Anna Stafecka sakārtoja grāmatu „Latgaliešu literatūra” (1995), kas bija literatūras un folkloras tekstu hrestomātija, ar aprakstiem par latgaliešu literatūras vēsturi un latgaliešu rakstības tradīciju. Sāka iznākt arī preses izdevumi latgaliešu rakstu tradīcijā „Mōras Zeme”, „Katōļu Dzīve”.

Latgaliešu literārās tradīcijas un latgaliešu literatūras vēstures atjaunošanā 80./90. gadu mijā aktīvi iesaistījās vecākās paaudzes literāti un literatūrzinātnieki, kuri pārsvarā dzīvoja Rīgā un labi zināja kopš 1958. gada nīdēto latgaliešu literatūras tradīciju. A. Vējāns uzraksta kultūrvēsturisku grāmatu „Latgales rakstu gaisma” (1996), V. Valeinis pētījumu „Latgaliešu lirikas vēsture” (1998), bet Ilona Salceviča skata mazāk pētītus literatūras veidus darbā „Gadsimts latgaliešu prozā un lugu rakstniecībā: 1904–2004” (2005). Visi trīs darbi tapuši latviešu literārajā valodā.

Latviešu un latgaliešu literārās atmiņas atjaunošana noritēja strauji un pamatīgi, viens no nozīmīgākajiem izdevumiem šādā aspektā ir literārais žurnāls „Karogs”, ko 80. gadu beigās vada dzejnieks A. Vējāns.

Žurnāla „Karogs” 1987.–1989. gada publikācijās ir labi redzams, cik uzmanīgi

³ Trimdas tradīcijā tika lietots termins *latgaļu valoda*, *latgaļu literatūra*, mūsdienās tiek lietoti termini: *latgaliešu rakstu valoda*, *latgaliešu literatūra*. [Red. piebilde].

A. Vējāns mēģina publicēt literāros darbus latgaliešu rakstu tradīcijā. Vēl ir PSRS laiks un Latvijā jau ir uzaugušas vismaz divas paaudzes, kuru zināšanas par latgaliešu kultūru aprobežojās ar informāciju dialekta un izlokšņu līmenī, bet kuras nebija neko dzirdējušas par literāro tradīciju.

1987. gada žurnāla 12. numurā A. Vējāns iekļauj A. Rancānes dzejoļu kopā vienu dzejoli latgaliešu literārajā tradīcijā – „Atsagrīšonōs” un nopublicē vienu no pirmajiem būtiskākajiem tekstiem latgaliešu valodā 20. gs. otrajā pusē – Osvalda Kravaļa poēmu „Brōļ, pīmiņ!”; tā uzdota par Ontona Rīkstāna dzejojumu, bet poēmas komentāros O. Kravaļa vārds ir minēts kā poēmas latgaliešu-latviešu vārdnīciņas autors. A. Rancānes dzejolis satura rādītājā nav atšifrēts, bet O. Kravaļa poēmas nosaukums pēc 60.–80. gadiem žurnālā pirmo reizi arī satura rādītājā minēts latgaliešu rakstu tradīcijā.

Poēma „Brōļ, pīmiņ!” veltīta ievērojamā latgaliešu vēsturnieka Boļeslava Brežgo simtgadei. Viņš bija ieslodzīts nacistiskā okupācijas laikā cietumā, bet padomju vara pēc kara viņam atņēma profesora grādu un ierobežoja darba tiesības, tomēr viņa biogrāfija tieši nedisionenēja ar ‘glasnotj’ laika ideoloģijas nostādņēm. Publikācijas galvenā nozīme ir latgaliešu rakstu valodas atgriešanās kultūrtelpā un poēmā paustais aicinājums – Latgalei mosties. Lasītājs poēmas uztverei tika sagatavots: zemsvītrā poēmas sākumā paskaidrots, ka darbā izmantots augšzemnieku dialekts, ka tajā ienāk Pildas izlokšne un teksts rakstīts *latgaļu literārajā* rakstībā, kā arī paskaidrots, kam poēma veltīta un ka tajā izmantoti dažādi stili un skan vairākas vēstītāja balsis. Aiz poēmas teksta ir paskaidrojumi, kuros raksturoti un tulkoti kopumā 50 vārdi, to darījis O. Kravalis. Piemēram, *jer; jir (izlokšņu paralēlformas) – ir; Kokors, -i – lupatas*. (Kravalis 1987: 12, 125, 126).

Poēma „Brōļ, pīmiņ!” apliecina latgaliešu spēju izdzīvot cauri smagiem gadsimtiem un akcentē Latgales ciešo saistību ar Rīgu un citām Eiropas pilsētām, no kurām novadā ienāk dažādas tradīcijas un uz kurām „mācībā” dodas latgalieši. Poēma tēlo dažādu kultūru saplūsmi Latgalē un nosauc tās ievērojamākos kultūras darbiniekus (no Gustava Manteifeļa, Georga Elgera un Pītera Miglinīka līdz Nikodemam Rancānam). Poēmā saplūst gadsimti, mītiskais un vēsturiskais laiks. Dzejojuma caurviju tēls ir Koknesis, bet piesaukti Stefans Batorijs, bīskaps Alberts u. c., kā kultūrzīmes parādās *Māras zeme, Tērvete un Tālava*. Nobeigumā ir tiešs vienotības aicinājums:

Oi, vydā, sirdi vīnojis, pats sevī divu vīns!

Īkš Sirds, kur trejs! (Kravalis 1987: 12, 125)

Poēmai un paskaidrojumam seko filozofa Pētera Laizāna pēcvārds, kurā izskaidrots, kas ir augšzemnieku dialekts (šinī nozīmē – arī latgaliešu valoda), un īsi izstāstīta Latgales un latgaliešu literatūras vēsture. P. Laizāns ir piesardzīgs un uzsver, ka 1958. gada Pētera Zeiles atziņa, kas izteikta *pārskatos par latgaliešu literatūras un preses attīstību, ka nav vairs nepieciešams izdot avīzes augšzemnieku*

dialektā (ņemot vērā, ka 40. un 50. gados rajonu avīžu redakciju darbinieki vairs kompetenti nepārzināja augšzemnieku literārās tradīcijas) (Laizāns 1987: 12, 127)

O. Kravaļa poēmas publikācija nenoliedzami uzskatāma par programmatisku darbu abās literārajās tradīcijās, piesakot latgaliešu rakstu tradīcijas atgriešanos un Latgales atmodu.

1988. gadā viens no aktuāliem jautājumiem bija nacionālkomunistu rehabilitācija un izpēte. Žurnāla „Karogs” 12. numura centrālā tēma ir Latgales kultūras nedēļas Rīgā (1958) atcere. Te publicēts Antona Stankēviča raksts „Atkusnī uzplaucis zieds” un Jura Pabērza raksts „Skan joprojām”, kur akcentēta toreizējā Kultūras ministra Voldemāra Kalpiņa nozīme Latgales kultūras nedēļas sarīkošanā. Dzejas sadaļā publicēts Antona Kūkoja dzejojums „Tī sorkonas ūgas raud. Atceroties Latgales kultūras nedēļu pirms 30 gadiem”, dzejolī izstāstīta Latgales 20. gs. vēsture, izmantojot tautasdziesmu rindas un strofu:

Daugov's obas molas nikod nosadolōs –

ir Kurzeme, ir Vidzeme, ir Latgola myusu (Kūkojs 1988: 12, 123)

Bet dzejoļa beigās ir uzsvērts, ka 20. gs. otrā pusē novedusi latgaliešus pie skumjas ainas:

Sēd uz zaļa calma mōte Latgaleite –

bārni svešūs mīstūs gudri, žirgti, vui!

Vyss jīm īt pa rinči, navajaga bādōt,

Tikai pošu zemē to nūpyuta, to sōpe:

Aiz azara augsti kolni

tī sorkonas ūgas aug. (Kūkojs 1988: 12, 123)

1988. gadā publicēti arī atsevišķi latgaliešu dzejnieku darbi, piemēram, lielāka A. Adamāna dzejoļu kopa „Rugāju sabadīta dzeja” (Nr. 8) latgaliešu rakstu tradīcijā ar A. Vējāna ievadvārdiem un Madsolas Joņa (Jōņa – I. K.), dzejolīs „Linu ziedu gaismā” (Nr. 10). A. Vējāns publicējis divus apcerējumus „Vēju dvaša mežraga atbalsīs. Latgale A. Stankeviča prozā” (Nr. 6) un „Asaru liekņas neizraudātas asaras (A. Sprūdžam – 80)” (Nr. 12), kura nobeigumā A. Vējāns uzsver:

Latgale mostas kopā ar visu Latviju. Mēs gribam iet pa 1917. gada kongresos iezīmēto ceļu, kas paver platus apvāršņus, mudina un liek ielūkoties mūsu literatūras aizvērtajās pūra lādēs. Tur blakus daudziem rakstiem un daudzām vērtībām glabājas arī Alberta Sprūdža darbs, kas ceļams saulē un sniedzams lasītājam. [...] Lai jaunais gads nes jaunus pavērsienus arī Latgales kultūras matojuma izpētē! (Vējāns 1988: 12, 155)

1989. gadā Latgalei veltītās publikācijas žurnālā „Karogs” turpinās, piemēram, lasītāji tiek iepazīstināti ar trimdas autoriem M. Andžāni (latgaliešu rakstu valodas tradīcijā) un J. Klīdzēju (latviešu literārās valodas tradīcijā), gan iespējot viņu darbu publicējumus, gan rakstus par viņiem, ir arī A. Sprūdža un A. Rancānes darbu

publicējumi latviešu literārajā valodā. Žurnāla „Karogs” 10. numurā ir izveidota materiālu kopa par Franci Trasunu kā atmodas darbinieku un dzejnieku: publicētas viņa fabulas („Rozba suņš”, „Mōkslinīks un cyuka”, „Žogotas un laksteigolas”, „Demokrati” u. c.) latgaliešu rakstu tradīcijā, kā arī Aloiza Stroda raksts „Latgales atmoda un Francis Trasuns” un V. Valeiņa apcerējums „Francis Trasuns un viņa literārā darbība”. Žurnālā publicētas arī kinorežisora J. Streiča atmiņas par bērnību Latgalē.

1989. gada žurnālā „Karogs” redzama latviešu un latgaliešu darbu publicējumu koncepcija kā vēlme respektēt abas literārās tradīcijas un iepazīstināt ar tām lasītājus visā Latvijā, atsevišķi darbi publicēti latgaliešu rakstu tradīcijā. A. Vējāns žurnālu veido kā kognacionālu un vērtē Latgales atmodu kā nozīmīgu Latvijas atjaunotnes daļu.

1990. gada 4. maijā notika LTF⁴ frakcijas ierosinātais balsojums par Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanu deklarāciju, un no 1990. gada līdz 2000. gadam vienīgajā, lielākajā un tajā laikā respektablākajā literārajā žurnālā „Karogs” par galveno redaktori strādā Māra Zālīte.

1990.–2000. gadā žurnālā tiek publicēti R. Mūka, A. Rancānes, J. Klīdzēja, A. Vējāna darbi, daži dzejoļi no tiem ir latgaliešu rakstu tradīcijā, bet pamatā publikācijas ir latviešu literārajā valodā. Tā kā satura rādītājā uzrādīts tikai dzejoļu kopas nosaukums, tad, piemēram, lasītājam nojaust, ka A. Vējāna dzejoļu kopā „Basām kājām vakara rasā” trīs dzejoļi („Tercīnas”, „Rondo”, „Rondele”) būs arī latgaliešu rakstu tradīcijā, ir pagrūti. 1992. gadā vēl A. Vējāns uzraksta apcerējumu „Latgales balss Eiropas labirintos. Ieskats Alberta Spoģa personībā”, bet, piemēram, 1991. un 1995. gadā par/ no latgaliešu literatūras žurnālā nav pilnīgi nekā un 1996. gadā nav darbu latgaliešu rakstu tradīcijā. Desmit gadu laikā mēnešrakstā ir publicētas četras recenzijas par latgaliešu rakstu tradīcijā sarakstītām grāmatām, bet ne aktuālie literārie teksti.

Nozīmīgākie šajā periodā ir divi raksti – 1994. gadā Janīnas Kursītes raksts „Latgaliešu literatūra – kas tu esi?” (Nr. 2) un 1997. gadā I. Muižnieces recenzija “Rūgtais pieradums – (ne)dzīvot. Par Oskara Seiksta un Valentīna Lukaševiča romānu “Valerjāna dzeive i redzīni”” (Nr. 8).

J. Kursīte uzdod jautājumu: *Kas ir latgaliešu literatūra, kādā valodā un (vai valodā) tā sacerēta un kam tā vajadzīga?* (Kursīte 1994: 2, 143). Rakstā viņa iepazīstina lasītājus ar divām latviešu literatūras tradīcijām – lejaslatviešu un latgaliešu, raksta par izlokšņu nozīmi, akcentējot domu par izlokšņu iespēju bagātināt latviešu valodu. J. Kursīte akcentē šajā laikā populāro centra un perifērijas ideju literatūrā un mitoloģijā, uzsverot, ka latgaliešu valodas tradīcijā rakstītie teksti (kas latviešu lasītājam ir neparasti) saglabā kultūrvēsturisko un valodas daudzkrāsainību latviešu valodā, nomales teksti ar laiku var iegūt aktualitāti un nozīmību, kā piemērus viņa nosauc Jēkaba Janševska kultūrvēsturisko romānu „Dzīmtene” un neparastos

⁴ Latvijas Tautas fronte – red. piebilde.

Jāņa Steika darbus. J. Kursīte uzsver perifērijas nozīmi centra attīstībā, norādot, ka nomale vienmēr ietver vērtīgo un nevērtīgo, tā ir konservatīva, tajā patveras tas, kas centrā sen jau atmests kā novecojis un nevajadzīgs. (Kursīte 1994: 2, 148). Lai latviešu rakstniecības nams būtu stiprs, tai vidā ir jālaiž kā latgaliešu literatūra, tā visu novadu atzari (Kursīte 1994: 2, 149). Par jaunāko latgaliešu literatūru J. Kursītes vērtējums ir skarbs:

Ja ieskatās rūpīgāk, kas latgaliešu literārajā valodā izdots, nevar nepamanīt, ka liela daļa mākslinieciskā ziņā ir „bleķis” (Kursīte 1994: 2, 148).

I. Muižniece elegantajā recenzijā „Rūgtais pieradums – (ne)dzīvot. Par Oskara Seiksta un Valentīna Lukaševiča romānu „Valerjana dzeive i redzīni”” romānu analizē kā daudzslāņainu postmodernisma tekstu un salīdzina to ar Jāņa Einfelda darbiem:

Manuprāt, jau Einfelda prozā ir tendence uz bezjēgas, bezidejas robežas pārrāvumu, tā top (vismaz var tapt), lasītājam meditējot, līdzradot, vienkārši baudot tekstu. Zināmas idejas klātbūtni nosaka arī adresāts, precīzāk, ierobežotais cilvēku sapratēju loks, J. Einfeldam: dzērājs, bērns, slimību un jūtu (biežāk domu) apsēsts cilvēks. O. Seikstam, V. Lukaševičam – Invalidi, Derviši, Bārni, Pensionari – tie, kas spēj pārdzimt, tie kas, esmi būšanu vērtē augstāk par pakļaušanos domu pasaulei, jo – vai nav apjēguši, vai ir pārsātinājušies, tikuši vaļā no tās egoistiskā kaitīguma (Muižniece 1997: 8, 186).

Postmodernisma iezīmes literatūrā ir vēl viena kopēja latviešu un latgaliešu literatūras tradīcija 20. gs. 90. gadu rakstniecībā.

Romāns „Valerjana dzeive i redzīni” un recenzija parāda, ka ir izaugusi jauna latgaliešu literātu un pētnieku grupa, kas atšķiras no iepriekšējām paaudzēm. Recenzijā ļoti labi redzam, ka autore: 1) vispār tekstā nemin, ka romāns rakstīts latgaliešu rakstu tradīcijā, protams, par to liecina darba nosaukums un citāti; 2) romāns tiek analizēts kā līdzvērtīgs teksts latviešu literārajai tradīcijai; 3) recenzijā romāns tiek analizēts kā literāra parādība, necenšoties tā sarakstīšanu pamatot ar izloksnes saglabāšanu, perifērijas nozīmes akcentēšanu vai vēl kādiem citiem iemesliem.

90. gados latgaliešu literatūrā ir ienākuši autori, kas atkal raksta latgaliešu rakstu valodā – 1991. gadā iznāca pirmā oriģinālliteratūras grāmata – Ontōna Kūkoja dzejoļu krājums „Sovā saimē” ar apakšvirsrakstu “Dzeja dzymtā volūdā”, pēc tam viņš publicē krājumus „Mīlesteiba, Lelais Līpu kolns” (1995) un „Oka” (1997). Ontons Slišāns pievēršas bērnu dzejai „Raibī panti. Dzeja bērniem” (1991), „Tāvaine muna” (1992), „Lyugums sapneišam: dzeja bērniem (1992), „Lela ceļa maleņā” (1995), „Zynomos meikleites. Dzeja bērniem (1995) u. c. V. Lukaševičs kopā ar O. Seikstu sarakstījis ne tikai romānu, bet arī dzejoļu krājumu (*stuostu* – autoru dots žanriskis apzīmējums) „Seppuku iz saulis vādara” (1995).

Latviešu literārais žurnāls „Karogs” 90. gados īsti nepamana latgaliešu literatūras atdzimšanu, izvairās no latgaliešu rakstu valodas tradīcijas, nesavieno latgaliešu

literatūras vēsturi ar latviešu literatūras vēsturi.

90. gadi sāk iezīmēt divas attieksmes attiecībā pret latgaliešu literatūru: 1) nosacīti latviskajā tradīcijā latgaliešu literatūra tiek skatīta kā etnogrāfiska tradīcija, kura parāda latviešu valodas iespējas, tradīciju daudzveidību, papildina latviešu literatūru ar latgalisko vitalitāti un šarmu, iezīmē katolisko ievirzi, parāda Latgales dabas skaistumu;

2) latgaliešu literatūra tiek uzskatīta par patstāvīgu literatūru, rakstīt latgaliski – tā ir autoru pašizpaušmes forma, tā neko necenšas kā nomale papildināt latviešu literārajā tradīcijā, tā pamatā rodas Latgalē un kopā ar latviešu literāro tradīciju veido latviešu literatūru.

20. gs. 90. gadi ir ceļš uz latgaliešu literatūras nostiprināšanos Latgales kultūrtelpā, kas jāvērtē kā viena no būtiskākajām latviešu literatūras 80. gadu beigū–90. gadu literārajām parādībām. Jautājums par latgaliešu literatūras pastāvēšanu ir aktuāls arī 21. gadsimtā.

LITERATŪRA

- Adamāns, Aleksandrs, Vējans, Andris (1988). Rugāju sabadīta dzeja. *Karogs* 8, 103–106.
- Laizāns Pēteris (1988). [Pēcvārds.] *Karogs* 12, 126–127.
- Kūkojs, Antons (1988). „Tī sorkonas ūgas raud.” Atceroties Latgales kultūras nedēļu pirms 30 gadiem. *Karogs* 12, 122–123.
- Kursīte, Janīna (1994). Latgaliešu literatūra – kas tu esi? *Karogs* 2, 143–149.
- Muižniece, Ilga (1997). Rūgtais pieradums (ne)dzīvot. *Karogs* 8, 183–188.
- Stankēvičs, Antons (1988) Atkusnī uzplaucis zieds. *Karogs* 12, 175–176.
- Pabērzs, Juris (1988). Skan joprojām. *Karogs* 12, 176–177.
- Rīkstāns, Ontons (Kravalis Osvalds, 1987). „Brōļ, pīmiņ!” Poema. *Karogs* 12, 119–126.
- Trasuns, Francis (1989). Fabulas. *Karogs* 10, 120–125.
- Vējāns, Andris (1992). Basām kājām vakara rasā. *Karogs* 4, 3–11.
- Vējāns, Andris (1988). Asaru liekņas neizraudātās asaras. *Karogs* 12, 145–155.